

MÉSZÁROS ÁGNES

PTE ETK, Szaknyelvi Tanszék, Zalaegerszegi Képzési Központ

*meaghu@yahoo.com***A magyar egészségbiztosítási szakszókincs kialakulásának és módosulásának vizsgálata – a társadalombiztosítás és az egészségbiztosítás szavaink eredete**

Linguistic research has left the area of health insurance quite untouched up to now. This research intends to describe the roots of health insurance terms, and how their form and meaning have changed over 120 years. Language change in health insurance vocabulary has been induced by the fast developing system of health insurance. Linguistic change in vocabulary can be studied and analysed from the aspect of word formation which involves the creation of neologisms.

Legal regulation of this area has preserved the adequate language use of each era, consequently the corpus consisting of laws and decrees makes diachronic research possible.

This study is going to show the history of two key terms of this relatively young area: *social security* and *health insurance*.

0. Bevezetés

A különböző tudományterületek részekre tagozódása egyre speciálisabb szakirányok és szaknyelvek kialakulását eredményezi. Korunk egyik jellegzetes, viszonylag fiatal és sokrétű tudományterülete az egészségbiztosítás, amely a társadalombiztosítás egyik rohamosan fejlődő ágává nőtte ki magát a rendszerváltás után.

A társadalombiztosítás és az egészségbiztosítás területén a szolgáltatások kiépülése és az intézkedések módosulása az elmúlt 120 év alatt folyamatos nyelvi változást idéz elő az egészségbiztosítás szakmai nyelvhasználatában. A leglátványosabb kimutatható változás a szakszókincsben keletkezik. Az egészségbiztosítási szakszókincs rendszerváltás utáni robbanásszerű fejlődése mindennapi életünkre is hatással van (a médian keresztül) olyan terminusok köztudatba kerülésével, mint például a *vizitdíj*, *finanszírozás*, *kórházi kapacitás*, *OEP*, *tajszám*, *gyógyszertámogatás*, *gyes*, *gyed*, *egészségbiztosítási járulék* és még sorolhatnánk tovább Ezeknek a köznevesült szakkifejezéseknek és a kevésbé közismert egészségbiztosítási terminusoknak az eredetéről és fejlődéséről keveset tudunk, hiszen az egészségbiztosítás jellegzetes szakszókincse a nyelvtudomány számára még felderítetlen terület.

A társadalom életében bekövetkező változások következményeként folyamatosan módosuló szókészletünk vizsgálatáról már készült kiváló tanulmány (Minya, 2003), amely a rendszerváltástól az ezredfordulóig tematikus csoportosításban a társadalmi lét szinte minden területét érinti. Jelen kutatás témája csak

az egészségbiztosítás tárgykörén belül szorítkozik a szakszókincs kialakulásának és módosulásának elemzésére, azonban a vizsgált időintervallum lényegesen szélesebb. Az egészségbiztosítás törvényi szabályozásának kezdete óta eltelt 127 év alatt a rendszer kialakulásával, a szolgáltatások fejlődésével, a biztosítottak körének kiszélesítésével, a finanszírozás átalakulásával egyidejűleg nyomon követhető a szakszókincs bővülése és módosulása is.

A főként egészségügyi, közgazdasági és jogi terminusokból álló szakszókincs kialakulásának és fejlődésének vizsgálatára alkalmas korpusz kiválasztását a kommunikációs színterek elemzése (Mészáros, 2008: 88) segíti elő.

A legmagasabb szakmai tartalommal rendelkező színtér tipikus tevékenységei közül lényeges kiemelni a *törvényi szabályozást*, amely a szakszókincs kiépülését alapvetően befolyásoló és meghatározó tevékenység. A törvények pontosan jelzik és rögzítik az adott korszak jellemző szakmai nyelvhasználatát és a rendszerben megjelenő változásokat, amelyeket a szakszókincs érzékenyen tükröz. A törvényi szabályozás felülről jövő, tudatos nyelvi változást indít el.

A *korpusz* a témához kapcsolódó *jogszabályok* folyamatos és zárt láncolatából áll 1891-től 2008-ig.

A diakrón jellegű kutatás *célja* a terminusok keletkezéstörténetének és szóalkotási módjainak a vizsgálata, valamint a nyelvi változást előidéző tényezők felderítése.

Jelen tanulmány, amely a magyar egészségbiztosítási szakszókincs diakrón vizsgálatával foglalkozó kutatás része, mindössze két alapterminus, a *társadalombiztosítás* és az *egészségbiztosítás* elemzésére szorítkozik.

1. A magyar egészségbiztosítási szakszókincs vizsgálatához szükséges korpusz összeállítása

Az elemzéshez összeállított korpuszt az írásbeli kommunikáció műfajain belül az egészségbiztosítással kapcsolatos közel 100 jogszabály alkotja. A korpuszt alkotó műfajok: *törvények, törvénymódosítások és rendeletek*.

1.1. A társadalombiztosítás és egészségbiztosítás területéhez kapcsolódó fontos törvények

Az egészségbiztosítási szakszókincs kialakulását és fejlődését a következő három korszakban vizsgáljuk: a törvényi szabályozás kialakulásának idején, a szocializmus időszakában és a rendszerváltás után.

- **A törvényi szabályozás kialakulásának idején**

Az 1891-1950-ig terjedő időszakban megfigyelhető a szakszókincs kialakulása és folyamatos gazdagodása a rendszer kiépülésével párhuzamosan. A vizsgált időszakban néhány jelentős törvény járult hozzá az egységes biztosítási rendszer kialakulásához. Az 1891. évi törvény rendelkezett elsőként a kötelező betegségi biztosítás bevezetéséről (Buda, 2001). Az 1907-es törvény már a bal-eseti biztosítást is kötelezővé tette. Az 1927-es és az 1928-as törvények megala-

pozták a társadalombiztosítási rendszer kialakulását Magyarországon (Prónai, 2005).

- **A szocializmus időszakában**

Az 1955. évi rendelet összegzi az államosítás utáni változásokat. A szocializmus időszakában csak az 1970-es években alkottak a társadalombiztosítás szabályozására vonatkozó törvényeket, amelyek közül a legfontosabb az 1975. évi II. tv.

- **A rendszerváltás után**

1989-től a társadalombiztosítás elkülönült az állami költségvetéstől, és létrejött egy önálló, állami garanciát élvező pénzalap, a Társadalombiztosítási Alap, a társadalombiztosítási juttatások finanszírozására. Az 1991. évi LXXXIV. törvény a Társadalombiztosítási Alapot két részre osztotta: Egészségbiztosítási Alapra és Nyugdíjbiztosítási Alapra. Ezzel a társadalombiztosítás két nagy ágazatra, *egészségbiztosításra* és nyugdíjbiztosításra különült el. A rendszerváltást követő fontos változásokat a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól szóló 1997. évi LXXXIII. törvény összegzi (www.1000ev.hu).

Az utóbbi két esztendőben az egészségbiztosítás rendszerét érintő módosítások és változtatások a 2006-os reformtörvény életbelépésével kezdődően az egészségbiztosítást a napi sajtó állandó szereplőjévé tették. Az egészségbiztosítás gyökeres átalakítását célzó 2008. évi I. törvény (pénztártörvény) óriási vitát és ellenállást váltott ki a társadalom minden rétegében. A pénztártörvény hatályát veszítette a 2008. évi XXIV. törvény alapján.

A rendszerváltást követő időszakban az egészségbiztosítási ágazat átalakításával, folyamatos módosulásával felgyorsult az új szakkifejezések születése. A szókincs gyors változását idézi elő a törvények, törvénymódosítások és rendeletek sokasága közvetlenül az 1990-es évek elején, majd az utóbbi két évben.

2. Az egészségbiztosítási szakszókincs elemzésének szempontjai

2.1. Az egészségbiztosítási szakszókincs keletkezéstörténeti kutatása

- **A terminus keletkezési ideje**

Az egészségbiztosításban előforduló jellegzetes terminusok eredetéről alig vagy egyáltalán nem találunk adatot történeti-etimológiai szótárainkban. A vizsgálat célja felderíteni a legjellegzetesebb egészségbiztosítási terminusok kialakulásának idejét, fejlődését és módosulását, esetleg szócsaláddá válását a korpuszban található adatok segítségével 1891 és 2008 között.

- **A terminus társadalmi érvényessége** (általános vagy korlátozott használatú elem)

A szókincs módosulását látványosan jellemzi az új szavak megjelenése és bizonyos kifejezések elavulása, ezért alapvetően fontos kutatási cél a *neologizmusok* megszületésének és az *archaizmusok* kikopásának kutatása is a vizsgálathoz

összeállított korpuszban. Ezzel az eljárással nyomon követhető a terminus nyelvhasználati útja is: elterjedése vagy visszaszorulása a szakszókincsből. Ennek megfelelően a következő elemzési szempont a terminus társadalmi érvényességének a rögzítése: archaizmus, neologizmus vagy általános használatú elem-e. Megállapítható, hogy az államosítás előtti korszakban és a szocializmus idején keletkezett terminusok közül melyek váltak általános használatú elemként a mai szakszókincs részévé. A korpuszban található kifejezések közül azokat, amelyek a Magyar értelmező kéziszótár 1978-as kiadásában még nem szerepelnek, neologizmusnak tekintettük. Az archaizmusokat is a kéziszótár alapján határoztuk meg.

A szókincs változásának vizsgálata alkalmas arra is, hogy tendenciákat, törvényszerűségeket figyelhessünk meg az egészségbiztosítás tárgykörét jellemző *alapterminusok* kialakulásában, további fejlődésében és *jelentésbeli kapcsolódásaiban*. A vizsgálat alapján következtetni lehet *a szakszókincs kialakulásának és fejlődésének mozgató rugóira* is.

2.2. Az egészségbiztosítási szakszókincsben leggyakoribb szóalkotási módok

• A terminusok keletkezési módja

A vizsgálat célja bemutatni, hogy milyen szóalkotási módok jellemzik az egészségbiztosítási szakszókincset. A terminusokat keletkezési módjuk alapján a következő csoportokba soroljuk:

- szóképzés,
- szóösszetételek,
- lexéma értékű szószerkezetek,
- mozaikszó-alkotás,
- idegen szavak,
- jelentésbővülés,
- rövidülés,
- elvonás,
- szóvegyülés.

A mai terminusalkotásra jellemző a szószerkezetek megjelenése a korábbi korszakokban is produktív szóösszetétel-képződés mellett. A lexéma értékű szószerkezet elnevezést Minya Károly (2003: 19) adta a több szóból álló kifejezéseknek. A szószerkezetes terminusalkotás korábban készült szakkönyvekben nem kapott szerepet valószínűleg azért, mert a szakszavakkal szemben az egyik követelmény a rövidség volt. Elrettentő példaként az angol repülőgép-szakirodalomból származó 7 szóból álló terminus a *szörnyeteg* elnevezést kapta (Grétsy, 1964: 55). Bárczi *több szóból álló kifejezésnek* nevezi ezt a nyelvtani egységet, amikor a szórövidítések és a betűszók keletkezéséről ír (1966: 367). Főris a lexéma értékű szószerkezet helyett a *többszavas lexikai egység* kifejezést használja, amelyről megállapítja, hogy a szaknyelvben gyakoribb mint a köz-

nyelvben (2005: 59). Az eurónyelv jellemzőit vizsgáló tanulmány a szóalkotási módok közé sorolja, és elemzi is a *szószerkezeteket* (Révay, 2000: 83) az idegen szavak, a képzett szavak, a szóösszetételek és a mozaikszavak mellett.

A mozaikszó-alkotás a 20. században terjedt el (Lengyel, 2000: 337). A mozaikszavak első, a beszélt nyelvben is előforduló példái a 19. század végén keletkeztek tudatos szóalkotás eredményeként (Zsilinszky, 2005: 731). A 60-as években a betűszók, szórövidítések nyelvünk új elemeinek számítottak. A betűszók többsége csoportnyelvi szó, amelyek csak akkor kerülnek át a köznyelvbe, ha az intézmény is közismert, például SZTK, MÁV (Bárczi, 1966: 367).

A magyar szókészlet egyik jellemzője, hogy a szóalkotásmódok nem maradnak egyformán produktívak minden nyelvtörténeti korszakban. Az ősmagyar korban legelterjedtebb szóalkotásmódunk a szóképzés, még a nyelvújítás korában is megelőzte a szóösszetétel-képződést (Dömötör, 2003: 113). Benkő azt említi meg, hogy egy évezrede nagyon ritkán termelődtek ki az összetett szavak, az utóbbi évszázadokban fokozatosan szaporodtak, a legújabb nemzedék pedig robbanásszerű gyarapodásukat tapasztalhatja (1999: 39). Minya is kimutatja, hogy a rendszerváltás óta eltelt időszak alatt szókincsünk bővülését az összetett szavak keletkezése, és az idegen szavak beáramlása nagymértékben jellemzi (2003: 90).

A szakirodalmi ismeretek alapján feltételezhető, hogy az egészségbiztosítási szaknyelvben is van a szóalkotási módokban észrevehető változás 1891 és 2009 között. Jelen tanulmány adatai hozzájárulnak a kutatás egészére vonatkozó hipotézis igazolásához.

3. Alapterminusok kialakulása és fejlődése

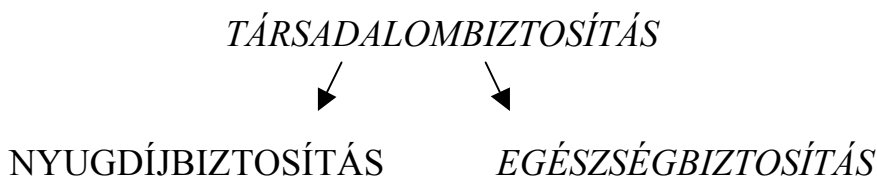
A társadalombiztosítás és az egészségbiztosítás szakkifejezések keletkezéséről történeti-etimológiai szótáraink nem közölnek adatot (TESz; Zaicz, 2006).

Az egészségbiztosítás témakörében a *társadalombiztosítás* és az *egészségbiztosítás* kifejezések alapterminusoknak tekinthetők. Mindkét alapterminus gyorsan gyarapodó szócsaládot alkot.

3.1. A társadalombiztosítás alapterminus elemzése

Bevezetésként szükséges rávilágítani a *társadalombiztosítás* és az *egészségbiztosítás* alapterminusok kapcsolatára. Az egészségbiztosítás rendszerének történeti áttekintéséből ismerhetjük, hogy 1991-ben a társadalombiztosítás önkormányzati igazgatásáról szóló törvény következményeként a társadalombiztosítás két önálló ágazatra különült el: nyugdíjbiztosításra és egészségbiztosításra.

Nyelvészeti szempontból megvizsgálva a *társadalombiztosítás* terminust megállapíthatjuk, hogy a *nyugdíjbiztosítás* és az *egészségbiztosítás* terminusok a *társadalombiztosítás* szakkifejezés hiponimái (1. ábra).

1. ábra

A társadalombiztosítás, az egészségbiztosítás és a nyugdíjbiztosítás terminusok kapcsolata

A *nyugdíjbiztosítás* és az *egészségbiztosítás* egymás kohiponimái. A *társadalombiztosítás* a fentiek alapján az *egészségbiztosítás* és a *nyugdíjbiztosítás* terminusok hiperonimája. A hiperonima, hiponima és kohiponima terminusok a nyelvészetben fölé-, alá- és mellérendelési viszonyokat fejeznek ki (Károly, 1980: 147).

A nyugdíjbiztosítás tárgykörébe tartozó szakszókincs vizsgálata jelen kutatásnak nem célja. A *társadalombiztosítás* terminus nem minősül neologizmusnak, sem archaizmusnak, hanem szókészletünk általános használatú eleme (ÉKSz.).

- ***A társadalombiztosítás alapterminus kialakulása***

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint *társadalom* szavunk a nyelvújítás korában, 1834-ben született kifejezés (TESz).

A *társadalombiztosítás* jelentéssűrítő szóösszetétel kialakulása 1928-ra tehető, ugyanis a kifejezés először az Országos *Társadalombiztosító* Intézet nevében, az OTI-ban jelenik meg. Az OTI 1928-ban jött létre, és egészen 1950-ig volt a magyar társadalombiztosítás országos szerve.

Mivel a törvényi szabályozás a 19. század végén kezdődött el, érdemes megvizsgálni, hogy milyen előzményekből alakult ki a *társadalombiztosítás* szavunk. Egy 1918-ban íródott tanulmányban a *szociális biztosítás* kifejezést használják a mai *társadalombiztosítás* jelentésében (Propper, 1918).

Az egészségbiztosítási szakirodalomból ismerjük, hogy az 1927. évi XXI. törvény megalkotása és az öregségi nyugdíj bevezetése tette teljes körűvé a magyar társadalombiztosítás szolgáltatásait. Az öregségi nyugdíjat az 1928. évi XL. törvénycikk az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról szabályozza először. Feltételezhetjük, hogy az 1927-es törvényben is már megtalálható a *társadalombiztosítás* terminus. Az 1927-es törvényben azonban nem szerepel egyetlen helyen sem a vizsgált kifejezés. Az 1928-as törvény rendelkezése az OTI megalakulásáról rögzíti a szakszókincsben a *társadalombiztosító* jelző első írásbeli előfordulását. A folyamat során megfigyelhetjük, hogy először kialakult a „társadalombiztosítás” rendszere, majd a szókincs-

ben szükségszerűen megszületett a hiányzó terminus, amely a kialakult rendszer nevét jelöli.

Egy ugyancsak 1928-as keltezésű műben *A magyar társadalmi biztosítás történetéről* olvashatunk (Buda, 2001: 133). A *társadalmi biztosítás* szakkifejezés azonban nem bizonyult életképesnek az egy szóösszetételbe tömörült *társadalombiztosítás* terminussal szemben. Az alapterminus kialakulásában itt is megfigyelhető az egyszerűsödés.

Összefoglalva a társadalombiztosítás terminus kialakulására vonatkozó adatokat, az alábbi évszámokhoz a következő kifejezések megjelenése köthető:

1918 – *szociális biztosítás* (lexéma értékű minőségjelzős szószerkezet),

1928 – *társadalmi biztosítás* (lexéma értékű minőségjelzős szószerkezet),

1928 – *társadalombiztosítás* (jelentéssűrítő szóösszetétel).

Miután a *társadalombiztosítás* alapterminus gyökeret vert a szókincsben, a társadalombiztosítás rendszerének további kiépülésével az alapterminusból mozaikszavak és lexéma értékű szószerkezetek sokasága született.

- ***A társadalombiztosítás alapterminusból származó kifejezések***

A *társadalombiztosítás* alapterminus gyakori használata hozta létre a *tébé* betűszót: *tb* (mozaikszó: betűszó) A *tb* betűszó szószerkezetekben gyakran előfordul köznyelvi használatban: pl.: *tb-járulék*.

Az országos társadalombiztosító intézetek nevében tovább öröklődött az alapterminusból szóképzéssel származtatható *társadalombiztosítási* minőségjelző:

OTI (1928-50) – Országos *Társadalombiztosító* Intézet,

SZTK (1950-89) – Szakszervezeti *Társadalombiztosítási* Központ.

Az egymást váltó *OTI* és *SZTK* társadalombiztosítók nevei nemcsak a törvényekben szerepelnek, hanem a köznyelv is gyakran használatba vette. Az *OTI* 1950-es megszűnése után az idős emberek szókincsében még néhány évtizeddel később is aktívan élt. Az *OTF* mindössze 4 éves, viszonylag rövid fennállása miatt csak szűk szakmai körben maradt ismeretes:

OTF (1989-1993) – Országos *Társadalombiztosítási* Főigazgatóság.

Az 1975-ös törvény rögzíti a szocializmus időszakában hatályban lévő társadalombiztosítási szabályozásokat. A következő kifejezések lexéma értékű szószerkezeteket alkotnak:

társadalombiztosítási ellátások / járulék / igények / jogszabályok.

Az 1988-as törvény létrehozta a *Társadalombiztosítási Alapot*, amellyel újabb neologizmus kerül a szakszókincsbe. A szocializmus időszaka alatt a társadalombiztosítási rendszer nem változott lényegesen, tehát viszonylag kevés terminus született ebben az időszakban. Így a rendszerváltásig összesen 9 kifejezés található a vizsgálat tárgyát képező korpuszban, amelyek a *társadalombiztosítás* alapterminusból származnak. A 9 kifejezésből neologizmusnak tekinthető: az *OTF* és a *Társadalombiztosítási Alap*.

A rendszerváltás után felgyorsultak a társadalombiztosítási rendszer átalakítását célzó törekvések, amelyek eredményeként törvénymódosítások és újabb tör-

vények sokasága lépett hatályba az 1990-es évek elején. Az elmúlt 20 évben még 11 neologizmus keletkezett. Az 1991-es törvények további szószerkezeteket hoztak létre a társadalombiztosítás alapterminusból:

társadalombiztosítási kifizetőhely/ pénzügyi tevékenység/ támogatás,
társadalombiztosítási jogviszony / önkormányzat/ szerv/ igazgatási szerv.

Az 1997-es törvény vezeti be a tárgykörbe a mindenki által ismert *TAJ-kártya*, *TAJ-szám* kifejezéseket:

társadalombiztosítási azonosító jel – TAJ (mozaikszó: betűszó),
szóösszetételben: *TAJ-szám*, *TAJ-kártya*.

A később megalkotott törvényeinkben nem szerepelnek újabb kifejezések, amelyek a vizsgált alapterminusból képződtek. A jelenség oka valószínűleg az a tény, hogy a társadalombiztosítás két önálló ágazatra (egészségbiztosításra és nyugdíjbiztosításra) különült el 1991 után, majd a továbbiakban e két ágazat indult rohamos fejlődésnek.

A korpusz adatai alapján 20 szakkifejezés született a *társadalombiztosítás* alapterminusból, amelyek közül 14 szószerkezetben, 6 kifejezés pedig mozaikszóban található.

3.2. Az *egészségbiztosítás* alapterminus elemzése

Az *egészségbiztosítás* terminus közvetlenül a rendszerváltás után született neologizmus, amely a társadalombiztosítás önkormányzati igazgatását szabályozó 1991. évi LXXXIV. törvényben jelenik meg legelőször.

A törvényi szabályozás egészen 1891 óta rendelkezik az *egészségbiztosítás* szolgáltatásairól, azonban szókincsünkben korábban más szakkifejezések szolgálták a fogalom megnevezésére.

• **Az *egészségbiztosítás* alapterminus kialakulása**

Az 1891. évi törvény az ipari és gyári alkalmazottak *betegség esetén való segélyezését* szabályozza:

betegség esetén való segélyezés (lexéma értékű szószerkezet),
betegsegélyezés (jelentéssűrítő szóösszetétel).

A szószerkezetes kifejezés jelzi, hogy a nyelvben még nem jött létre a megfelelő terminus. Viszonylag körülményes, kettőnél több szóból álló szerkezet írja körül a kialakuló szolgáltatást. A *betegsegélyezés* ugyancsak gyakran szerepel a törvényben, amely egy összetételbe sűríti a jelentést. Az egységes biztosítási rendszer további kiépítését és a kötelező baleseti biztosítás bevezetését az 1907. évi törvény szabályozza. Ez a törvény a *segélyezés* helyett a *biztosítás* terminust alkalmazza, ám visszatér a bonyolult szószerkezetes kifejezéshez:

betegség esetére való biztosítás (lexéma értékű szószerkezet).

Az 1927-es törvényben megjelenő *betegségi biztosítás* egyetlen minőségjelzőbe foglalja a *betegség esetére való* és a *betegség esetén való* szószerkezetes körülírást:

betegségi biztosítás (lexéma értékű minőségjelzős szószerkezet).

További egyszerűsödés után a kifejezés jelentéssűrítő szóösszetételbe tömörödik: kialakul az alapterminus, a *betegbiztosítás* (jelentéssűrítő szóösszetétel). A *betegségi biztosítás* és a *betegbiztosítás* egészen a rendszerváltásig egymással párhuzamosan létezik és szerepel a szakirodalomban.

Összegzésként tekintünk át az *egészségbiztosítás* terminus kialakulásához vezető szakkifejezések megjelenését a vizsgált korpuszban:

1891 – *betegség esetén való segélyezés* (lexéma értékű szószerkezet), *betegsegélyezés* (jelentéssűrítő szóösszetétel),

1907 – *betegség esetére való biztosítás* (lexéma értékű szószerkezet),

1927 – *betegségi biztosítás* (lexéma értékű minőségjelzős szószerkezet).

A rendszerváltás a negatív jelentéstartalmú *betegségi biztosítás* és a *betegbiztosítás* terminusokat pozitív konnotációjú kifejezésre, az: *egészségbiztosítás* szóösszetételre cserélte:

1991 – *egészségbiztosítás* (jelentéssűrítő szóösszetétel).

A *betegségi* jelzőt, illetve a *beteg* előtagot → *egészség* előtag váltotta fel.

Az *egészségbiztosítás* terminus tehát a rendszerváltás szülte neologizmus, amely legelőször a biztosítási alapok elkülönüléséről rendelkező 1991. évi törvényben jelenik meg. A rendszerváltást követő megváltozott gondolkodásmód nemcsak a politikai és gazdasági rendszer átalakulását eredményezte, hanem a magyar szókincs bizonyos elemeinek megváltozását is. A megváltozott szemlélet egyes szavakat elavultnak ítelt, és új kifejezésekre, neologizmusokra cserélt. A vizsgált korpuszban több példával is illusztrálható ez a szemléletbeli átalakulás.

Az *egészségbiztosítás* terminus megszületésében feltételezhető az idegen nyelvi hatás: angol nyelven – *health insurance*, németül – *Gesundheitversicherung* a vizsgált terminus megfelelője.

- **Az *egészségbiztosítás* alapterminusból kialakuló további neologizmusok**

Az 1991-1997-ig terjedő időszakot új rendeletek, törvénymódosítások és törvények sokasága jellemzi. A rendszerváltást követő átalakulásokat a kötelező egészségbiztosításról szóló 1997-es törvény foglalja össze. Az elmúlt 17 évben az egészségbiztosítás alapterminus „burjánzásnak” indult. Főként lexéma értékű szószerkezetek, kisebb mértékben mozaikszavak születtek az alapterminusból.

Az egészségbiztosítás főnévből szóképzéssel alkotott melléknév az *egészségbiztosítási* jelző, amely lexéma értékű szószerkezetek és mozaikszavak sokaságában szerepel.

Mozaikszavak (betűszavak):

Az 1991. évi törvényekben jelennek meg az *OEP*, *MEP* betűszavak.

OEP (Országos Egészségbiztosítási Pénztár),

MEP (Megyei Egészségbiztosítási Pénztár).

Az egészségbiztosítás ügyviteli feladatait az *Országos Egészségbiztosítási Pénztár* 1991-től látja el, melynek megyei szerve a *Megyei Egészségbiztosítási Pénztár*. 1991 és 1997 között az alábbi lexéma értékű szószerkezetek jöttek létre:

az egészségbiztosítás baleseti ellátásai/ egészségügyi szolgáltatása, (kötelező) egészségbiztosítási ellátások, pénzbeli ellátások, Egészségbiztosítási Alap, egyéni/munkáltatói egészségbiztosítási járulék, egészségbiztosítási járulékfizetési kötelezettség.

Az egészségbiztosítás rendszerének további fejlődése maga után vonja a szerkezeti felépítését leíró kifejezések egyre bonyolultabbá válását:

egészségbiztosítási pénztár / felügyeleti hatóság,

egészségbiztosítási igazgatási szerv,

egészségbiztosítási feladatokat ellátó szerv.

A 2006-os reformtörvény elindítja az egészségbiztosítás gyökeres átalakítását célzó törekvések törvényes keretekbe foglalását. Ezzel egyidejűleg az egészségbiztosítási szakszókincs soha nem látott gyarapodásnak indul. A reformtörekvések nemcsak az újabb neologizmusok létrejöttét gyorsítják fel, hanem bizonyos, korábban kialakult terminusok cseréjét is. Az 1997-es törvényben olvasható *egészségbiztosítási pénztár, egészségbiztosítási igazgatási szerv, egészségbiztosítási felügyeleti hatóság*, valamint az *egészségbiztosítási feladatokat ellátó szerv* terminusokat a 2006-os reformtörvény a szóképzéssel létrejött *egészségbiztosító* szakkifejezésre módosítja. A terminuscserélexéma értékű szószerkezetek helyett egyetlen terminust, egy jelentéssűrítő szóösszetételt hozott létre. Ebben a folyamatban is megfigyelhető az egyszerűsödés. A 2006-os törvény az *egészségbiztosító* terminust az *egészségbiztosítási szerv* terminussal definiálja:

egészségbiztosító = egészségbiztosítási szerv.

Az *egészségbiztosításért felelős miniszter* kifejezést a korábbi *egészségügyi miniszter* helyett alkalmazza. Az egészségbiztosítási szakszókincs tovább bővül az Európai *Egészségbiztosítási Kártya = EU-Kártya* terminus bevezetésével.

A 2008-as, sokat vitatott pénztártörvény, amely 111 oldalával egyben a leghosszabb egészségbiztosítási törvényünk, 42 neologizmussal gazdagítja az egészségbiztosításból származó terminusok számát. A törvényben olvasható szakkifejezések jelenleg csak szűk szakmai kör számára ismeretesek. Mivel a törvényben leírtak nem valósulnak meg, nincs nagy valószínűsége annak, hogy ezek a terminusok átvándoroljanak a köznyelvbe.

A törvény alkotói ismét alkalmazzák a 2006-os reformtörvényben lecserélt *egészségbiztosítási pénztár* terminust az *egészségbiztosító* helyett, amely nagyfokú **bizonytalanságot** tükröz a terminusok használatát illetően.

A törvény lexéma értékű szószerkezetek sokaságát hozza létre:

*egészségbiztosítási pénztár (újra!) = EBP (betűszó),
egészségbiztosítási szolgáltatás / egészségbiztosítási pénztári rendszer,
egészségbiztosítási szolgáltatási bevételek / ráfordítások,
egészségbiztosítási finanszírozás / Egészségbiztosítási Felügyelet.*

A törvényben szerepelnek olyan intézménynevek, amelyek még nem léteznek:

A Nemzeti Egészségbiztosítási Központ 2009.01.01-én kezdi meg működését az OEP jogutódjaként. (Mivel a pénztártörvény hatályát veszítette a 2008. évi XXIV. törvény alapján, a Nemzeti Egészségbiztosítási Központ nem alakul meg.)

A törvényben szereplő kifejezések közül a leggyakrabban az *EBP* terminus fordul elő, amely az *egészségbiztosítási pénztár* szószerkezetből létrejött betűszó. Az *EBP* a következő kifejezésekben található:

szóösszetételekben: EBP-törvény, EBP-számla.

Az *EBP* betűszó olyan sok szószerkezetben szerepel, hogy érdemes a szószerkezetek jelentésbeli kapcsolódásait vizsgálni, és a létrejött kifejezéseket témakörök szerint rendezni:

Az *egészségbiztosítási* pénztárak egészségügyi szolgáltatásait kifejező terminusok:

az EBP betegút-szervezési tevékenysége/ szabályzata.

Az *egészségbiztosítási* pénztárak működéséhez és szabályzatához kapcsolódó terminusok:

*az EBP belső szabályzata/ alapszabálya/ szerződéses kötelezettségei,
az EBP működése/ működési engedélye/ ellenőrző orvosa / cégvezetője,
az EBP felügyelő bizottsága / szervezete/ taglétszáma/ igazgatósága,
átadó EBP / átvevő EBP.*

Az *egészségbiztosítási* pénztárak pénzügyi, gazdasági tevékenységéhez kapcsolódó terminusok:

*EBP pénztári számla / az EBP részvényei / forgalomképes részvényei,
az EBP saját tőkéje/ alaptőkéje/ biztonsági tőkéje,
az EBP bevételei/ fejkvóta-bevétele/ szükséglet alapú bevétele/ igénybevétel alapú bevétele / az EBP tartalékai/ eredménytartaléka,
az EBP végelszámolása és felszámolása / az EBP felszámolási eljárása.*

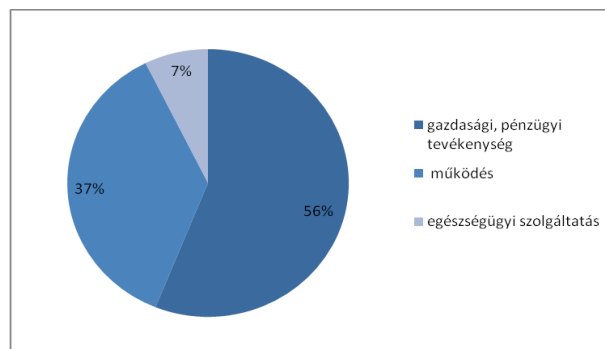
A törvény jól szemlélteti a folyamatosan változó és fejlődő szakszókincset olyan szószerkezetek felbukkanásával is, amelyek sejtetik a további egyszerűsödést. A törvényben legalább háromszor szerepelt a következő körülményes, szinte magyarázatszerű szerkezet:

az EBP-ben történő befolyásoló részesedés megszerzésére vonatkozó engedély / az EBP-ben való befolyásoló részesedés engedélyezése.

Érezhető a szókincs hiányossága egy születőben levő eljárás esetében.

4. Eredmények

Az *egészségbiztosítás* neologizmus rohamos gyorsasággal csaknem 60 terminusból álló szócsaládot hozott létre az 1991-től 2008-ig terjedő időszakban. Ebből 41 új szakkifejezés a 2008. évi I. törvényben (pénztártörvény) található. Ha a létrejött neologizmusokat témakörök szerint rendezzük, akkor a rendelkezésre álló adatokból az alábbi következtetéseket vonhatjuk le. A következő kördiagram (2. ábra) ábrázolja a pénztártörvényben szereplő egészségbiztosítás alapterminusból született kifejezések jelentésbeli kapcsolódásait.

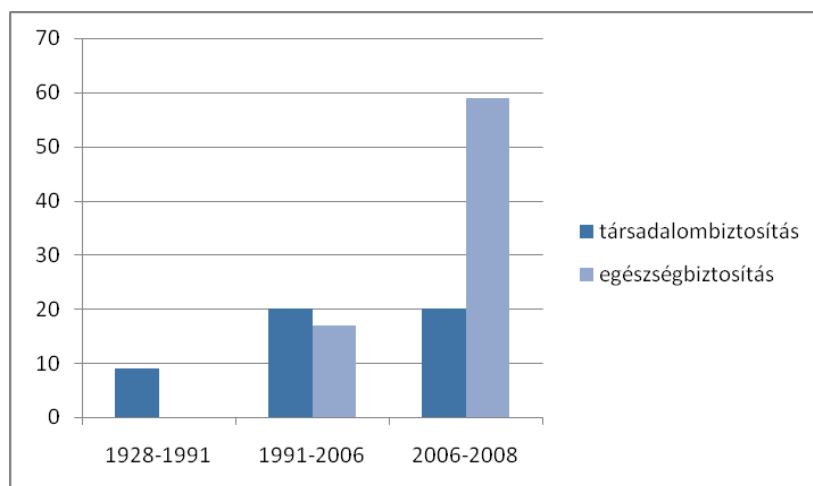
2. ábra

Az egészségbiztosítás terminusból származó szavak jelentésbeli kapcsolódása (2008-as pénztártörvény)

A pénztárak pénzügyi, gazdasági tevékenységéhez kapcsolódó terminusokból 23 kifejezés található a törvényben. A pénztárak működéséhez 15 szakszó kapcsolódik. Csak 3 terminus sorolható a pénztárak egészségügyi szolgáltatását kifejező szakszavak körébe, amelyeket a legkisebb körcikk szemléltet. Mind a gazdasági tevékenységhez, mind a pénztárak működéséhez kapcsolódó terminusokat a gazdasági kifejezések családjába lehet sorolni.

A két nagyobb tartomány összesítve egyértelműen jelzi a gazdasági kifejezések domináns jelenlétét a vizsgált tárgykörben. A gazdasági kifejezéseken belül a pénzügyi tevékenységet kifejező terminusok irányában eltolódás tapasztalható.

Jelen tanulmány a *társadalombiztosítás* és az *egészségbiztosítás* alapterminusokból származó kifejezéseket is elemzi. Érdeemes megfigyelni a létrejött új szakszavak számának alakulását az előzőekben ismertetett korszakokban. A következő oszlopdiagram (3. ábra) szemlélteti a *társadalombiztosítás* és az *egészségbiztosítás* terminusokból született kifejezések számának alakulását az idő függvényében. Az ábra alapján következtetni lehet a szakszókincs kialakulásának és fejlődésének mozgató rugóira.

3. ábra

A társadalombiztosítás és az egészségbiztosítás terminusokból származó kifejezések számának alakulása

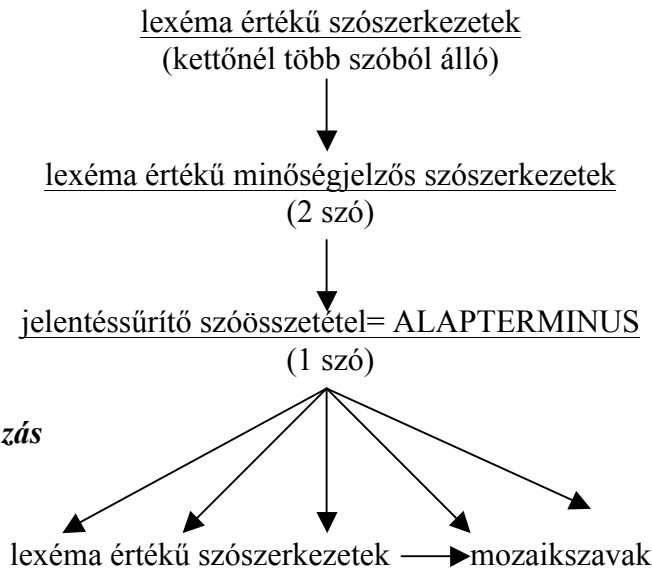
1928-tól a rendszerváltásig tartó időszakban viszonylag kevés törvény szabályozza a társadalombiztosítás rendszerét. A szocializmus korszakában, amikor a rendszer nem fejlődött számottevően, mindössze 9 kifejezés keletkezett a *társadalombiztosítás* alapterminusból. A rendszerváltást követő átalakítások a szakszókincs további gyarapodását eredményezték. Az utóbbi két esztendő reformtörekvései már nem tettek hozzá újabb neologizmusokat a társadalombiztosítás terminusból származó kifejezések népes családjához. Ennek oka feltehetően abban rejlik, hogy 1991 után a társadalombiztosítás két ágazatra – nyugdíjbiztosításra és egészségbiztosításra – különült el, majd e két ágazat az önálló fejlődés útjára lépett. Így az *egészségbiztosítás* neologizmusból létrejött terminusok megjelennek 1991 után, majd az egészségbiztosítás reformját szabályozó törvények az újabb terminusok sokaságát szülik. A 2008. évi pénztártörvénnyel bezárólag az egészségbiztosításból született kifejezések száma közel 60 terminusból áll.

Megállapítható, hogy a *szókincs változásának mozgató rugói* a rendszer fejlődésében és átalakításában rejlenek. Azokban az időszakokban, amikor a társadalombiztosítás és az egészségbiztosítás rendszere átalakítás alatt állt, a szak-

szókincs jelentős fejlődésnek indult. Ezeket az időszakokat törvények, törvény-módosítások és rendeletek gyakorisága jelzi.

A *társadalombiztosítás* és az *egészségbiztosítás* szakkifejezések alapterminusnak tekinthetők az egészségbiztosítási szókészletben. Mindkét kifejezés rendkívül termékenynek bizonyul, és jelentős méretű szócsaládot hoz létre. A *társadalombiztosítás* és *egészségbiztosítás* szavaink kialakulásában hasonlóságok és szabályszerűségek figyelhetők meg (4. ábra).

1.szakasz: egyszerűsödés

4. ábra

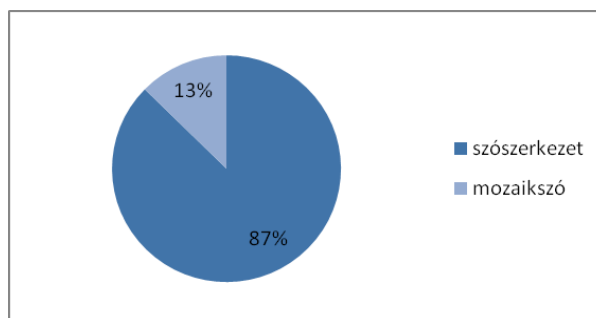
Az alapterminusok kialakulásában és fejlődésében megfigyelhető szabályszerűségek

Mindegyik terminus kialakulása két szakaszra osztható.

- 1. szakasz:** A szolgáltatás kialakulásának kezdetén a nyelvből hiányzó terminust kettőnél több szóból álló lexéma értékű szószerkezet pótolja: (*betegség esetén való biztosítás*). A rendszer fejlődésével a terminus folyamatos egyszerűsödésen megy keresztül (*betegségi biztosítás, társadalmi biztosítás*). Az alapterminus kialakulásával a jelentés egyetlen szóösszetételbe tömörödik (*társadalombiztosítás, egészségbiztosítás*).
- 2. szakasz:** A tovább fejlődő rendszer az alapterminusból lexéma értékű szószerkezetek és mozaikszavak sokaságát hozza létre.

Jelen tanulmány egyik célja a *társadalombiztosítás* és az *egészségbiztosítás* szakkifejezések kialakulásának és fejlődésének elemzése szóalkotási és szó-kincsbővülési módok szerint. Mindkét alapterminus szóalkotással létrejött jelentéssűrítő szóösszetétel, a belőlük keletkezett kifejezések pedig lexéma értékű szószerkezetekben, majd mozaikszavakban figyelhetők meg.

Az alábbi kördiagram (5. ábra) szemlélteti az alapterminusokból született kifejezésekben a mozaikszavak és a lexéma értékű szószerkezetek arányát a vizsgált korpuszban.

5. ábra

A társadalombiztosítás és az egészségbiztosítás terminusokból származó kifejezésekben a szószerkezetek és a mozaikszavak aránya

Összesítve, közel 80 terminus született a *társadalombiztosítás* és az *egészségbiztosítás* alapterminusokból, amelyek közül 10 mozaikszó és 69 lexéma értékű szószerkezet. Megállapítható, hogy a szószerkezetek és a mozaikszavak aránya csaknem 7:1. Tehát az elemzett kifejezések között a lexéma értékű szószerkezetek száma lényegesen több, majdnem hétszerese a mozaikszavak számának. A mozaikszavak kialakulását mindig megelőzi a lexéma értékű szószerkezet, ugyanis a mozaikszavak létrejöttének feltétele egy már meglévő szószerkezet, de fordítva nem igaz.

5. Összegzés

Az egészségbiztosítási szókészlet kialakulásának és módosulásának kutatására alkalmas korpuszt a társadalombiztosítási és egészségbiztosítási *törvények* alkotják. A törvények pontosan rögzítik az adott időszaknak megfelelő terminushasználatot, melynek változása nyomon követhető a vizsgált korszakokban.

A törvényekben megjelenő neologizmusok először csak szűk szakmai körben ismeretesek: a szakemberek körében, akik közvetlenül részt vesznek a törvény előkészítésében, vitájában, megalkotásában. Majd a törvény jogerőre emelkedése után és alkalmazása alatt eltelt időszakban a köznyelvbe is belekerülhetnek az eredetileg széles körben ismeretlen kifejezések.

A vizsgált tárgykört jellemző terminusok megjelenése a szakszókincsben a törvények alapján évszámokhoz köthető, amelyek a legtöbb esetben azonosak a keletkezésük idejével. A *társadalombiztosítás* (1928) és az *egészségbiztosítás* (1991) terminusok kialakulásában megfigyelhető az egyszerűsödés folyamata, majd a jelentés egyetlen *jelentéssűrítő szóösszetételbe* tömörödik. Mindkét alapterminusból a tovább alakuló egészségbiztosítási rendszer elsősorban *lexéma értékű szószerkezetek* és kisebb mértékben *mozaikszavak* létrejöttét eredményezi.

A vizsgált korpuszban a *társadalombiztosítás* alapterminusból 13 *neologizmus* származik. Az *egészségbiztosítás* neologizmusból a gyorsan fejlődő rendszer csaknem 60 új szakkifejezést hozott létre. A népes szócsalád jelentésbeli kapcsolódásai szintén vizsgálhatók. A kifejezéseket az egészségügyi szolgáltatások és a gazdasági tevékenységet kifejező terminusok körébe lehet sorolni. Észrevehető a *gazdasági kifejezések* számának jelentős növekedése.

A vizsgálat alapján megállapítható, hogy a *szakszókincs kialakulásának és fejlődésének mozgató rugói* az egészségbiztosítási rendszer fejlesztésében és átalakításában rejlenek. Ezeket az időszakokat törvények és rendeletek sokasága jelzi. Az egészségbiztosítás gyorsan fejlődő és változó rendszere önmaga mozditja elő az egészségbiztosítási szakszókincs nagymértékű gyarapodását és módosulását.

A szakszókincs változásában közrejátszó okok részletesebb feltárása, amely az *összehasonlítás* elvén (Kiss, 2005: 63) alapszik, a kutatás további menetében meghatározó.

Irodalom

- Bárczi G.** (1966) *A magyar nyelv életrajza*. Budapest: Gondolat.
- Benkő L.** (főszerk., 1967-1984) *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. (TESz.) I-IV. Budapest.
- Benkő L.** (1999) A történeti nyelvtudomány feladatköréről mai nyelvünk állapota és változása ügyében. In: Glatz F. (szerk.) *A magyar nyelv az informatika korában*. Budapest. 35-48.
- Buda J.** (2001) *Betegségi biztosítás*. Pécsi Tudományegyetem, Egészségügyi Főiskolai Kar, Pécs: Bornusz Nyomdaipari Kft.
- Dömötör A.** (2003) A nyelvújítás. In: Kiefer F. (szerk.) *A Magyar nyelv kézikönyve*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 103-116.
- Fóris Á.** (2005) *Hat terminológia lecke*. (Lexikográfia és terminológia kézikönyvek 1.) Pécs: Lexikográfia Kiadó.
- Grétsy L.** (1964) *Szaknyelvi kalauz*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Juhász J., Szőke I., O. Nagy G., & Kovalovszky M.** (szerk., 1978) *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó. (ÉKSz.)
- Károly S.** (1980) A magyar szinonimaszótár és a szinonimitás. *Magyar Nyelv* 76. 143-156.
- Kiss J.** (2005) Általános kérdések /A nyelvi változás. In: Kiss J. & Pusztai F. (szerk.) *Magyar nyelvtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó. 13-68.
- Lengyel K.** (2000) A ritkább szóalkotási módok. In: Keszler B. (szerk.) *Magyar Grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 337-346.
- Mészáros Á.** (2008) Az egészségbiztosítási szaknyelv kommunikációs szinterei. In: F. Silye M. (szerk.) *PORTA LINGUA-2008. Cikkék, tanulmányok a hazai szaknyelvoktatásról és -kutatásról*. Debrecen: Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum. 87-96.
- Minya K.** (2003) *Mai magyar nyelvújítás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Prónai B.** (2005) Egészségbiztosításunk kialakulása, szolgáltatásaink fejlődése, 1. rész. *Egészségügyi Gazdasági Szemle*. 43/ 3. 52-57.
- Prónai B.** (2005) Egészségbiztosításunk kialakulása, szolgáltatásaink fejlődése, 2. rész. *Egészségügyi Gazdasági Szemle*. 43/ 4. 5-13.
- Propper S.** (1918) A munkásbiztosítás reformjához. *Szocializmus* XI. 11-12. 462-466.
- Révay V.** (2000) A kialakuló magyar eurónyelv. In: *Tanulmányok a politikai szaknyelvről*. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó. 73-93.
- Zaicz G.** (2006) *Etimológiai szótár*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Zsilinszky É.** (2005) Az új magyar kor/ Szókészlet-történet. In: Kiss J. & Pusztai F. (szerk.) *Magyar nyelvtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó. 725-738.
- www.1000ev.hu